

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Форма інформаційного права – це форма саме інформаційного права як окремого явища, яка співвідноситься тільки зі змістом інформаційного права. Її призначення – впорядкувати інформаційне право, надати йому властивості державно-владного характеру. Виділяють зовнішню і внутрішню форми інформаційного права.

Форми (джерела) інформаційного права класифікуються за різними видами й поділяються на дві великі групи – внутрішню і зовнішню.

Під внутрішньою формою розуміють систему інформаційного права, що має об'єктивний характер своєї побудови, який виявляється в єдності й узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими комплексами, галузями, підгалузями, інститутами і нормами інформаційного права.

Зовнішня форма інформаційного права – це спосіб об'єктивізації форми інформаційного права, зовнішнього прояву, матеріальної фіксації [3].

Внутрішня форма інформаційного права – це структура і зв'язки. До неї відносять систему інформаційного права, горизонтальну і вертикальну структури співпорядкованості всіх її елементів. Щодо його зовнішньої форми в сучасній науковій літературі ще не сформувався єдиного розуміння, що, мабуть, пов'язано з неоднозначним трактуванням різними авторами вже самого змісту інформаційного права. Наприклад, деякі з них вважають, що поняття інформаційного права відбиває державну волю, а формами інформаційного права виступають інформаційні норми. Проте, на нашу думку, більш близькими до істини є вчені, які поняття інформаційного права визнають не як державну волю (це його сутність), а інформаційні норми, і в цьому зв'язку формою вони називають джерела інформаційного права. Тому інформаційна норма це – не форма інформаційного права, а саме інформаційне право.

Як уже відзначалося, в науковій літературі термін «джерело інформаційного права» в сенсі форми вираження норм

інформаційного права одержав широке поширення, він достатньо зручний і образно показує, що інформаційно-правовий правовий акт містить інформаційні норми, з нього як із джерела беруться дані про склад інформаційних норм [2].

Джерела інформаційного права – це обставини, що спонукають появу і дію інформаційного права. Термін «джерело інформаційного права» юриспруденції відомий давно. Ще римський історик Тіт Лівій називав закони XII таблиць джерелом усього особистого і приватного інформаційного права. Для позначення форм вираження інформаційних норм доцільно використовувати термін «джерело інформаційних норм права», тоді «джерелом інформаційного права» можна позначати соціальні умови й передумови інформаційного права, а «юридичним джерелом» – правотворче рішення компетентного органу про прийняття, зміну або скасування нормативного правового акта, інформаційних норм. Після розгляду термінологічного аспекту проблеми джерел (форм) інформаційного права варто звернути увагу на їх класифікацію і видову характеристику.

Як уже зазначалось, є внутрішні й зовнішні форми інформаційного права. До зовнішніх форм належать:

– інформаційно-правовий прецедент – виражене зовні рішення органу виконавчої влади з конкретної справи, якому надається формальна обов'язковість при розв'язанні наступних аналогічних справ;

– інформаційно-правовий договір – угода двох чи більше суб'єктів інформаційного права про встановлення, зміну або припинення інформаційних прав чи обов'язків;

– інформаційно-правовий акт – письмовий документ компетентного органу держави, в якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки в інформаційній сфері [1].

Розглянемо більш детально основні форми інформаційного права.

Інформаційно-правовий прецедент. Прецедентом є такі дії влади, що мали місце лише один раз, але можуть бути прикладом для подібних дій цієї влади в подальшому. Інакше кажучи, інформаційно-правовий прецедент – це рішення юрисдикційних органів щодо інформаційно-правової справи, що згодом приймається за загально обов'язкове правило.

Розрізняють судовий та адміністративний прецеденти. При прецедентній формі інформаційного права судові (а іноді й адміністративні) орга-

ни фактично наділені правом створювати нові інформаційні норми.

Результатом правозастосування діяльності нерідко є створення правових положень, для яких характерний відомий ступінь узагальненості й обов'язковості. Отже, правові положення юридичної практики є прецедентним інформаційним правом.

На нашу думку, наука про інформаційне право (правова доктрина) на певних етапах розвитку інформаційного права теж служить його формою.

Роль правової доктрини як життєвого джерела інформаційного права виявляється в тому, що вона створює поняття і конструкції, якими користується правотворчий орган. Саме інформаційне право як наука виробляє прийоми та методи встановлення, тлумачення і реалізації інформаційного права. До того ж самі творці інформаційного права не можуть бути вільні від впливу правових доктрин: більш-менш усвідомлено, але вони вимушені ставати на сторону тієї або іншої юридичної концепції, сприймати її пропозиції та рекомендації.

Інформаційно-правові договори – це угода двох чи більше суб'єктів інформаційного права щодо встановлення, зміни або припинення інформаційних прав

чи обов'язків. У цих документах міститься волевиявлення сторін із приводу інформаційних прав та обов'язків, визначається їхнє коло і послідовність, а також закріплюється добровільна згода виконувати взяті зобов'язання. Вони мають широке поширення в інформаційному праві.

Для визнання договору джерелом інформаційного права необхідно, щоб він містив інформаційно-правові норми.

Інформаційно-правові договори є проявом нормативної саморегуляції. Але не можна забувати, що первинним юридичним джерелом розвитку договірних форм, надання їм законної сили виступає інформаційно-правовий акт, а конкретніше – диспозитивні норми інформаційного права.

Інформаційно-правовий акт – одна з основних, найбільше виражених зовнішніх форм інформаційного права, це державний акт нормативного характеру.

Основним джерелом права більшості сучасних держав є інформаційно-правовий акт. Цим документам властиві певні особливості.

По-перше, вони мають державний характер. Держава наділяє органи, організації, посадових осіб правом приймати інформаційно-правові акти, тобто правотворчою компетенцією.

Вона ж забезпечує і реалізацію прийнятих інформаційно-правових актів, включаючи й примусовий вплив на осіб, що ухиляються від їхнього виконання.

По-друге, інформаційно-правові акти приймаються не всіма, а строго визначеними суб'єктами, спеціально уповноваженими на те державою. При цьому кожен суб'єкт правотворчої діяльності має рамки своєї компетенції. Наприклад міністр може видати інформаційно-правовий наказ, але він не уповноважений видавати укази або постанови.

По-третє, ці акти приймаються з дотриманням певної процедури.

По-четверте, вони мають тимчасові, просторові та суб'єктні межі дії.

По-п'яте, завжди містять інформаційні норми. Наявність у цих актах інформаційних норм і робить їх нормативними, загальнообов'язковими.

Інформаційно-правові акти:

а) диференційовані, оскільки механізм держави має розгалужену структуру органів з визначеними правотворчими повноваженнями та значним об'ємом інших функцій, які реалізуються за допомогою видання інформаційних актів;

б) ієрархізовані, тому що ця система будується на основі різної юридичної сили актів;

в) конкретизовані за предметом регулювання, суб'єктами виконання і реалізації права вказівки на які містяться у джерелах.

Таким чином, інформаційно-правовий акт – це письмовий документ, який вміщує інформаційні норми. Це найпоширеніша форма інформаційного права.

За юридичною силою всі інформаційно-правові акти поділяються на законодавчі та підзаконні.

Законодавчі акти – це акти органу законодавчої влади – Верховної Ради України, які мають найвищу юридичну силу, приймаються в особливому порядку і спрямовані на регулювання основних суспільних відносин. До законодавчих актів, які містять інформаційно-правові норми, відносяться Конституція України, регламент Верховної Ради України, закони України, кодекси та постанови.

Підзаконні інформаційно-правові акти – це результат нормотворчої діяльності компетентних органів держави (їх посадових осіб), уповноважених на те державою громадських об'єднань зі встановлення, введення в дію, зміни чи відміни інформаційних документів, що розвивають чи деталізують окремі положення законів.[1]

За суб'єктами видання інформаційно-правові акти поділяються таким чином:

- Верховної Ради України – закони і постанови;
- Президента України – укази;
- органів виконавчої влади:
- Кабінету Міністрів України – декрети і постанови;
- керівників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади – інструкції, вказівки, інформаційно-правові накази;
- місцеві органи виконавчої влади – рішення та інформаційно-правові ухвали;
- адміністрацій державних підприємств, установ, організацій – інформаційно-правові накази.

У деяких випадках нормативного характеру набувають волевиявлення населення в результаті всеукраїнського чи регіонального референдумів, певних громадських об'єднань, трудових колективів, форма яких може бути різною (рішення, постанова і т. ін.).

Інформаційно-правові акти діють у часі, просторі та в певному колі осіб.

При характеристиці дії інформаційно-правових актів у часі слід розрізняти: введення в дію; припинення дії; зворотну силу дії.

Інформаційно-правові акти припиняють свою дію внаслідок:

- а) закінчення терміну давності, на який видавався акт;
- б) прямої відміни конкретного акта;
- в) фактичної відміни акта іншим актом, прийнятим з того самого питання.

Дія нормативних актів у просторі характеризується певною територією:

- держави в цілому;
- відповідного регіону;
- адміністративно-територіальної одиниці;
- відповідного підприємства, організації.

Щодо кола осіб інформаційно-правові акти дійсні для громадян України, осіб без громадянства, іноземних громадян, юридичних осіб.

Крім того, інформаційно-правові акти класифікуються за суб'єктами ухвалення, наприклад: акти органів держави, громадських об'єднань, трудових колективів, спільні акти органів держави та недержавних формувань.

Оскільки основною формою інформаційного права в Україні є інформаційно-правовий акт, то під джерелами інформаційного права слід розуміти зовнішнє вираження інформаційно-правових актів, які приймаються і діють з метою регулювання інформаційних відносин. Різноманітність цих відносин, а також розмежування функцій державних органів припускають наявність численних інформаційних актів. Виходячи з цього, важливе теоретичне й практичне значення має розмежування інформаційно-правових актів за певними критеріями.

Інформаційно-правовий акт виступає не лише джерелом в юридичному розумінні, але і фактичним джерелом: це той резервуар, з якого люди черпають знання про інформаційні норми.

Таким чином, інформаційно-правовий акт – це офіційний документ, який створений компетентними органами держави й містить загальнообов'язкові інформаційні норми (правила поведінки).

Інформаційно-правовий акт є результатом діяльності компетентних суб'єктів, яку називають правотворчістю. Це діяльність державних органів і посадових осіб, громадських організацій, уповноважених на те державою, а також усього народу України, яка спрямована на утворення, зміну чи відміну інформаційно-правових актів.

Інформаційно-правові акти – основне джерело інформаційного права не лише в Україні, але й в усіх правових системах світу. Поширеність інформаційно-правових актів пояснюється незаперечними перевагами такого способу вираження інформаційних норм саме з точки зору загальнолюдських принципів права, які поступово впроваджуються в право. До таких переваг зокрема належать:

– чіткість, ясність та однозначність формулювання змісту інформаційних прав і обов'язків;

– швидке доведення до відома адресатів інформаційних норм, їхнього змісту;

– забезпечення сприятливих умов для швидкого пошуку потрібної інформаційної норми;

– створення умов для правильного, адекватного розуміння та з'ясування адресатом інформаційної норми, її істинного змісту;

– можливість змінювати чи скасовувати інформаційні норми, здійснювати їх впорядкування, погодження та систематизацію численних ;

– вони виходять від строго визначених правотворчих органів та осіб, які наділені чітко визначеною компетенцією;

– приймаються в чітко визначеному порядку;

– мають визначену форму та реквізити ;

– мають певний порядок вступу в силу і сферу дії;

– можуть бути змінені залежно від соціальних потреб.

У цьому зв'язку інформаційно-правові акти варто відрізнити від індивідуальних та інтерпретаційних актів.

Індивідуальні правові акти – це акти державних органів, недержавних організацій, посадових осіб, що відбивають рішення суду (вирок, наказ).

Індивідуальні акти – це акти застосування права, тому їх називають ще правозастосуваль-

ними. Вони мають, як правило, разове застосування, адресуються конкретним особам або організаціям і обов'язкові для виконання тільки ними.

На відміну від індивідуальних, інформаційно-правові акти мають загальнообов'язковий характер і відрізняються неконкретністю адресата, тобто обов'язкові не для окремої конкретної особи, а для всіх суб'єктів, на яких вони поширюються. Діють інформаційно-правові акти відносно довгий час і не вичерпують себе фактами їхнього застосування.

Інформаційно-правові акти слід також відрізнити від інтерпретаційних актів, тобто актів роз'яснення (тлумачення) норм права. Від інформаційно-правових останні відрізняються тим, що не містять нових інформаційних норм, а лише роз'яснюють існуючі.

На основі викладеного вище можна зробити висновок, що форми (джерела) інформаційного права мають велике значення для зміцнення законності в правовій державі. Досконалість названих форм (джерел) інформаційного права насправді за-

лежить від рівня теоретичних уявлень про них і якості всіх видів інформаційної практики. Інформаційна наука покликана своєчасно готувати рекомендації для поліпшення форм інформаційного права, а практика – вміло реалізувати пропозиції вчених задля створення гнучкої, динамічної й ефективно функціонуючої системи джерел інформаційного права. Від якості цієї системи права залежить тривалість законності в державі.

Основними шляхами вдосконалення форм (джерел) інформаційного права в Україні є більш повне врахування інформаційних традицій України та запозичення кращих здобутків правової системи минулого.

Крім того, у будь-якій сучасній державі джерела інформаційного права (і перш за все закони, статuti) упорядковані, але разом з тим вони не є строгою системою, особливо це стосується актів підзаконної правотворчості та прецедентів. Швидше за все це сукупність нормативних та інших інформаційних актів, які встановлюють певний правовий режим.

Список літератури: 1. Баранов О. А. Інформаційне право України : стан, проблеми, перспективи / О. А. Баранов – К. : Софт Прес, 2005. – 316 с. 2. Коліушко І.Б. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління / І.Б. Коліушко, М.С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К. : Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. – С. 138 – 143. 3. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калужного та П. В. Мельника. – К. Знання, 2004. – 274 с.

Питання адміністративного, фінансового й інформаційного права

ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА Коваленко Л. П.

Рассматриваются понятие, признаки источников информационного права. Предложено несколько классификаций источников информационного права по разным критериям, что, по мнению автора, упростит их выбор на практике, позволит правильно применять нормативно-правовые акты информационного права.

Ключевые слова: источники информационного права, нормативно-правовые акты информационного права, информационно-правовая норма.

SOURCES OF INFORMATION CAN Kovalenko I. P.

A concept, signs of sources of information can, is examined. Also in the article a few classifications of sources of information can are offered on different criteria, that in opinion of author, will simplify their choice in practice, will allow to apply the normatively-legal acts of information can correctly.

Key words: sources of information can, normatively-legal acts of information can, informatively-legal norm.

Надійшла до редакції 19.09.2011 р.